

WYTYCZNE DO TWORZENIA MODELOWYCH PROGRAMÓW KOREKCYJNO-EDUKACYJNYCH DLA OSÓB STOSUJĄCYCH PRZEMOC W RODZINIE

I. Interwencje wobec sprawców przemocy-wprowadzenie

1. Obowiązek realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie określony została przepisami ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Programy te powinny stanowić część całego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz uzupełniać różne formy interwencji prawnych i administracyjnych podejmowanych wobec sprawców. Podstawowym celem tych wszystkich działań jest powstrzymanie sprawców i zakończenie przemocy w rodzinie. Należy podkreślić pomocniczą a nie zasadniczą rolę tych programów, ponieważ doświadczenia związane z ich stosowaniem w różnych krajach wskazują, że istnieje ryzyko przypisywania nadmiernego znaczenia tym programom w całości oddziaływań na sprawców, w których podstawową rolę powinny odgrywać stosowne interwencje karno-administracyjne.
2. Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinny być prowadzone w formie programów działań psychologicznych, edukacyjnych i socjalizacyjnych, ukierunkowanych na taką zmianę zachowań i postaw osób stosujących przemoc, która zmniejszy ryzyko dalszego stosowania przez nie przemocy oraz zwiększy ich zdolność do samokontroli agresywnych zachowań i do konstruktywnego współżycia w rodzinie.
3. Instytucje i organizacje realizujące programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, powinny tworzyć system monitorowania zachowania związanego z przemocą u osób uczestniczących w programie, w trakcie trwania programu i do 3 lat po jego zakończeniu oraz współpracować z instytucjami i organizacjami prowadzącymi programy przeciwdziałania przemocy i pomagania ofiarom przemocy w rodzinie.
4. Formy organizacji i realizacji oraz zawartość programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinny przyjmować jako najwyższy priorytet zasadę ochrony bezpieczeństwa, autonomii i dobra osób krzywdzonych przez osobę stosującą przemoc - w żadnym przypadku nie powinno się akceptować sytuacji i zachowań, które mogłyby akcentować współodpowiedzialność osoby krzywdzonej za przemoc wobec niej stosowaną. Należy, w miarę

możliwości, unikać lokalizacji tych programów w miejscach, w których prowadzone są programy pomocy dla ofiar przemocy w rodzinie.

5. Uczestnictwo w programie nie powinno być traktowane jako forma osobistej psychoterapii sprawcy, tylko oddziaływanie korygujące jego niepożądane i szkodliwe zachowanie i postawy. Stosowanie przemocy nie może być kwalifikowane jako zaburzenie zdrowia psychicznego sprawcy, chociaż u sprawców przemocy zaburzenia emocjonalne często występują. Nie oznacza to oczywiście postulatu rezygnowania z udzielania pomocy psychologicznej czy psychoterapeutycznej, dla osób stosujących przemoc. Te formy działań nie powinny być jednak utożsamiane z programami korekcyjno-edukacyjnymi zalecanymi przez ustawę z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Mogą natomiast stanowić uzupełnienie lub kontynuację uczestnictwa w tych programach.
6. Realizacja programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinna być prowadzona przez osoby z wyższym wykształceniem, które ukończyły specjalistyczne przeszkolenie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz praktycznych metod oddziaływań psychologicznych.
7. Realizatorzy programów powinni utrzymywać kontakt z osobami wobec których sprawcy uczestniczący w programie stosowali przemoc – formy tego kontaktu powinny chronić bezpieczeństwo ofiar i dostarczać rzetelnych informacji o zachowaniu uczestników programu wobec członków swej rodziny.
8. Przebieg i efekty programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinny być objęte badaniami monitorującymi i ewaluacyjnymi, których wyniki powinny być wykorzystywane w pracach nad doskonaleniem i upowszechnianiem technologii oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.

II. Różne modele programów dla sprawców

1. Pierwsze programy dla sprawców przemocy domowej zostały opracowane ponad ćwierć wieku temu w Stanach Zjednoczonych i kraj ten ma najwięcej doświadczeń w tym zakresie. Aktualnie w większości stanów USA zostały opracowane standardy realizacji takich programów, które w większości są realizowane w ścisłej współpracy z instytucjami wymiaru sprawiedliwości. Podobna sytuacja ma miejsce w Australii i w Kanadzie oraz w krajach skandynawskich. W dotychczasowej praktyce zawartość większości realizowanych w przeszłości programów może być zlokalizowana w obrębie kilku modeli zbudowanych w oparciu o różne koncepcje wyjaśniania przyczyn przemocy. Współcześnie jednak można zaobserwować coraz częściej poszukiwanie modelu integrującego wszystkie tradycyjnie zróżnicowane podejścia.

2. Model społeczno – kulturowy oparty jest na społeczeństwie patriarchalnym. W modelu, który zakłada, że sprawcami przemocy w rodzinie są mężczyźni, często postulowanym przez ruchy i organizacje feministyczne, podkreśla się, że mężczyźni są wychowywani i socjalizowani w taki sposób, że spostrzegają stosowanie przemocy jako akceptowane kulturowo narzędzie wywierania wpływu i sprawowania kontroli w relacjach intymnych. W tym modelu przemoc jest rozumiana przede wszystkim jako specyficzny aspekt relacji między mężczyznami i kobietami dotyczący dążenia do władzy, dominacji i kontroli. Zdaniem specjalistów, przemoc domowa jako narzędzie utrzymywania męskiej władzy w domu jest nadal wzmacniana historyczną i wywodzącą się z patriarchalnego społeczeństwa tolerancją dla zachowań przemocowych wobec kobiet.

Interwencje wobec sprawców prowadzone w tym modelu są oparte na rygorystycznie zorganizowanych formach obowiązkowego uczestnictwa w sesjach edukacyjnych. Mężczyźni w tych programach są edukowani na tematy związane z ideą równości płci i prawami kobiet, z seksizmem i z kulturowymi stereotypami promującymi męską dominację, konfrontowani z ich osobistymi tendencjami do korzystania z tych stereotypów oraz uczą się sprawowania skutecznej kontroli nad zachowaniami przemocowymi wobec partnerek.

Najbardziej znanym programem realizującym założenia tego modelu jest tzw. „Program z Duluth”, który od kilku lat jest również wdrażany w Polsce, dzięki inicjatywie Fundacji Batorego, które zorganizowała szkolenie w tym zakresie, prowadzone przez specjalistów z USA.

3. W modelu przemocy rozpatrywanej z perspektywy systemu rodzinnego analiza przemocy koncentruje się na strukturze rodziny, a przyczyny przemocy są wyjaśniane faktami występowania zaburzeń w relacjach rodzinnych i dysfunkcjonalności systemu komunikacji wewnątrz rodziny. W modelu tym partnerzy są spostrzegani jako współodpowiedzialni za przyczynianie się do eskalacji konfliktów. Rozróżnianie ofiar i sprawców nie jest wyraźne i jednoznaczne. Z tej perspektywy interwencje wobec sprawców prowadzone są na ogół w formie poradnictwa małżeńskiego lub rodzinnego. Celem jest umocnienie i zwiększenie bezpieczeństwa w rodzinie. Poradnictwo jest skoncentrowane na uczeniu umiejętności zdrowego komunikowania się i unikania przemocy. Obie strony uczą się jak zmieniać swoje zachowanie. Zwolennikami tego modelu byli terapeuci zajmujący się systemową terapią rodzin. Model ten w ostatniej dekadzie został poddany zdecydowanej krytyce ze strony większości specjalistów i organizacji zajmujących się przemocą w rodzinie, a w większości stanów USA, w standardach programów dla sprawców, zapisano zakaz stosowania tego modelu, ponieważ tworzył on dodatkowe

zagrożenia dla krzywdzonych ofiar przemocy oraz rozpraszal odpowiedzialność za akty przemocy.

4. W modelu przemocy rozpatrywanej z perspektywy podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniu analiza przemocy przyjmuje za czynniki równoważne strukturę rodziny i systemu społecznego, indywidualne patologie jej członków, występowanie zaburzeń w relacjach rodzinnych i dysfunkcjonalność systemu komunikacji wewnątrz rodziny. W modelu tym rozróżnianie ofiary i sprawcy jest pozostawione do oceny instytucji wymiaru sprawiedliwości. Terapeuta odnosi się w swojej pracy do reguł społecznych, także w postaci norm prawnych. Naczelne zadanie osoby pomagającej polega na prowadzeniu oddziaływań korekcyjnych, opartych na wzmacnianiu zachowań i postaw pozytywnych i odrzucaniu negatywnych. Podkreślane jest znaczenie budowania motywacji do zmiany i akceptowana jest tzw. motywacja zewnętrzna. Celem jest umocnienie i zwiększenie bezpieczeństwa w rodzinie poprzez uczenie umiejętności zdrowego komunikowania się i zachowań alternatywnych wobec przemocy. Przyjmuje się możliwość wpływania na sytuację przemocy przez obie strony- uczą się one jak zmieniać swoje zachowanie. Z tej perspektywy interwencje wobec sprawców prowadzone są w formie terapii indywidualnej lub grupowej, dopuszczając stosowanie poradnictwa małżeńskiego lub rodzinnego. Jako stosunkowo nowe podejście to wymaga dużego nacisku na kompetencje osób prowadzących terapię i przestrzegania zasad etyki zawodowej.

5. Współcześnie w programach dla sprawców dominuje poszukiwanie modelu integracyjnego, tzn. łączącego wybrane elementy tradycyjnych modeli. Dotyczy to przede wszystkim integracji następujących elementów;
 - a. edukacji na temat kulturowo-obyczajowych zjawisk wspierających i przeciwstawiających się przemocy oraz konfrontowanie ze stereotypami promującymi przemoc,
 - b. promocję wartości i idei wspierających godność osoby, dobro rodziny, równość płci oraz prawa kobiet i dzieci, a także odpowiedzialność za osobiste decyzję i gotowość ochrony słabszych,
 - c. stosowania procedur behawioralno-poznawczych w celu korygowania postaw i zachowań związanych z przemocą,
 - d. uczenia umiejętności konstruktywnej komunikacji interpersonalnej oraz samokontroli.

III. Podstawowe założenia programów dla sprawców

1. Instytucje i organizacje zlecające realizację programów dla sprawców powinny kierować się uniwersalnymi wskazówkami wynikającymi z dotychczasowej praktyki i wiedzy:

- a) podstawowym priorytetem powinno być bezpieczeństwo ofiar przemocy domowej,
- b) należy promować wysokie standardy etyczne i pragmatyczne oparte na aktualnej wiedzy i badaniach oraz motywować realizatorów programów do odpowiedzialnego przestrzegania tych standardów,
- c) należy dbać o to, by programy przyczyniały się do faktycznych zmian w postawach i zachowaniach oraz zwiększały poczucie odpowiedzialności za własne czyny, a także by sprawcy przemocy uczestniczący w programach byli traktowani w sposób nienaruszający ich godności,
- d) należy zachęcać do utrzymywania współpracy i komunikacji między programami dla sprawców a programami i placówkami zajmującymi się pomaganiem ofiarom przemocy na danym terenie.

2. Przy tworzeniu zawartości merytorycznej programów pożądane jest uzgodnienie zbioru podstawowych przekonań i sądów dotyczących mechanizmów przemocy domowej oraz sposobów jej powstrzymywania. Wydaje się, że szczególnie istotne są następujące założenia oparte na aktualnym stanie wiedzy:

- 1) przemoc domowa jest wyuczonym zachowaniem, które przynosi zyski i straty dla sprawcy,
- 2) przemoc domowa jest tolerowana i wzmacniana przez postawy i poglądy wielu ludzi często zakorzeniona jest we wzorach postępowania przekazywanych z pokolenia na pokolenie,
- 3) przemoc domowa jest szkodliwym i raniącym nadużywaniem siły i władzy oraz dążenia do kontrolowania współmałżonki/ współmałżonka, partnerki/partnera, dziecka lub sytuacji rodzinnej,
- 4) można nauczyć się nie stosowania przemocy, nigdy nie należy godzić się na przemoc i rezygnować z jej powstrzymania,
- 5) stosowanie przemocy w żadnym przypadku nie może być usprawiedliwiane stwierdzeniem, że było skutkiem prowokacji ze strony ofiary,
- 6) korzenie przemocy domowej tkwią w stereotypach kulturowych i obyczajowych dotyczących płci, rasy, orientacji seksualnej, które usprawiedliwiają dyskryminację jednostek i grup społecznych,
- 7) stosowanie przemocy domowej jest wyborem, za który sprawca ponosi odpowiedzialność moralną i prawną.

3. Zawartość merytoryczna programów powinna koncentrować się wokół następujących elementów;

- 1) Edukacja – program powinien dostarczać informacje, które pomogą uczestnikom zrozumieć dynamikę przemocy w kontekście procesów uczenia się społeczno-kulturowego i socjalizacji w roli męskiej.

Edukacja powinna również konfrontować wszystkie przekonania i postawy, przy pomocy których sprawcy usprawiedliwiają stosowanie przemocy. Uczestnicy powinni uczyć się w jaki sposób ich zachowanie krzywdząco wpływa na członków ich rodziny i na ich wzajemne relacje oraz przygotowywać się do wzięcia pełnej odpowiedzialności moralnej i psychologicznej za swoje czyny, a także do rozpoczęcia pozytywnych zmian w ich relacjach osobistych;

- 2) Rozpoznawanie i zmiana systemu przekonań i postaw osobistych – program powinien tworzyć okazje do badania osobistego systemu przekonań, postaw i nastawień emocjonalnych, które inicjują i wzmacniają stosowanie przez nich przemocy. Należy promować wartości i postawy, które stanowią konstruktywną alternatywę wobec postaw wspierających przemoc.
- 3) Zmiany behawioralno-poznawcze – uczestnicy, którzy autentycznie zaczną angażować się w proces zmiany zachowań i postaw powinni otrzymać możliwość ćwiczenia nowych konstruktywnych form myślenia i reagowania, służących skutecznej kontroli nad szkodliwymi zachowaniami oraz sprzyjających odpowiedzialnemu podejmowaniu decyzji w sytuacjach konfliktowych i utrzymywaniu egalitarnych relacji międzyludzkich bez przemocy.

IV. Podstawowe elementy modelu programów dla sprawców

1. Nabór i selekcja uczestników

Uczestnictwo w programach dla sprawców rzadko rozpoczyna się od spontanicznego poszukiwania pomocy przez kandydata. Dlatego wchodzenie do tych programów tworzy poważne trudności i stanowi specyficzne wyzwanie dla organizatorów. W zasadzie, w większości przypadków, podstawową lub bardzo istotną rolę w tej sprawie odgrywają różne formy nacisku a nawet presji administracyjno-sądowej. W większości programów dla sprawców realizowanych w USA przyjmuje się zasadę, że do takich programów powinno się przyjmować tylko te osoby, wobec których zarządzono jakąś formę nadzoru sądowego (cywilną lub karną)

Wydaje się jednak, że w Krajowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oprócz kierowania się powyższą zasadą, pożądanym będzie poszukiwanie różnych innych okazji sytuacyjnych i instytucjonalnych do organizowania programów dla sprawców i do naboru różnego typu kandydatów. Realizacja programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinna więc być prowadzona z uwzględnieniem specyfiki różnych grup sprawców przemocy, wyodrębnionych ze względu na sposób kwalifikowania ich do programu. Dotyczy to w szczególności:

- a) programów dla osób skazanych za czyny związane ze stosowaniem przemocy w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych,
- b) programów dla osób, które w związku ze stosowaniem przemocy w rodzinie zostały zobowiązane przez sąd do uczestnictwa w programie,
- c) programów dla osób będących sprawcami przemocy w rodzinie, które uczestniczą w terapii uzależnienia od alkoholu lub narkotyków, prowadzonej w zakładach opieki zdrowotnej – w tym przypadku programy korekcyjno-edukacyjne mogą stanowić uzupełnienie podstawowej terapii,
- d) innych, w których uczestnictwo osoby stosującej przemoc, wynika z jej osobistej decyzji podejmowanej w związku z jej kontaktem z instytucjami i organizacjami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie – ze szczególnym uwzględnieniem programów dla rodziców i opiekunów stosujących przemoc wobec dzieci.

Dla każdego z wyróżnionych powyżej typów programów, organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego wymienione w ustawie oraz współpracujące z nimi organizacje pozarządowe powinny opracować:

- a) szczegółowe zasady selekcji i naboru uczestników uwzględniające rozpoznanie ich sytuacji rodzinnej i diagnozę ich osobowości i stanu psychicznego,
- b) reguły uczestnictwa w programie uwzględniające formalne wymogi dotyczące systematycznej obecności w zajęciach oraz bezpiecznego i zgodnego z zasadami współżycia społecznego zachowania w trakcie uczestnictwa w zajęciach oraz w innych miejscach pobytu.

Warunkiem przyjęcia osoby do programu powinno być uznanie przez nią faktu stosowania przemocy we własnej rodzinie. Osoby stosujące przemoc wobec których rozpoznawane jest uzależnienie od alkoholu, powinny w pierwszej kolejności być kierowane na terapię uzależnienia.

2. Wstępne rozpoznanie diagnostyczne

W pierwszej fazie uczestnictwa w programie pożądane jest uzyskanie i opracowanie informacji o funkcjonowaniu każdego z uczestników i jego sytuacji życiowej oraz o specyfice przemocy, której był sprawcą. Wprawdzie podstawową formą pracy korekcyjnej są spotkania grupowe to jednak pożądane będzie prowadzenie również nurtu pracy indywidualnej. W trakcie realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinno być dokonywane rozpoznawanie przypadków poważnych zaburzeń emocjonalnych występujących u części sprawców przemocy i przewidywać stosowne działania wobec osób wymagających profesjonalnej terapii.

Rozpoznanie indywidualnej sytuacji powinno obejmować m.in. takie zagadnienia jak:

- a) rzeczywiste okoliczności skierowania do programu,
- b) określenia czy uczestnik programu aktualnie stosuje przemoc ,
- c) najgroźniejsze i typowe formy i okoliczności przemocowych zachowań,
- d) aktualną sytuacją rodzinną i zawodową,
- e) cechy osobiste istotne dla pracy korekcyjnej.

Istotne wydaje się sprawdzenie czy wśród kandydatów do programu znajdują się osoby z poważnymi zaburzeniami emocjonalnymi , w szczególności z zaburzeniami osobowości antyspołecznej oraz zaburzeniami osobowości pogranicznej. Udział takich osób w programie mógłby tworzyć poważne przeszkody w realizacji zajęć edukacyjno-korekcyjnych.

Uzyskiwanie informacji od uczestników programu dotyczących ich życia osobistego powinno być objęte zasadą poufności z wyjątkiem informacji wskazujących na popełnianie czynów zabronionych przez prawo.

3. Pogłębiona diagnoza.

W przypadku realizowania programów w których przewiduje się możliwość indywidualizowania i pogłębiania procesu oddziaływań pożądane jest uzyskiwanie bardziej szczegółowych informacji o funkcjonowaniu i przeszłości uczestników. W szczególności może to dotyczyć takich zagadnień jak:

- a) historia relacji w których występuje przemoc oraz poprzednich związków,
- b) historia interwencji związanych przemocą,
- c) historia pomocy medycznej i psychoterapeutycznej w zakresie zaburzeń psychicznych,
- d) doświadczenia związane z nadużywaniem alkoholu i narkotyków,
- e) historia agresywnych i przemocowych zachowań w innych sytuacjach życiowych,
- f) kontakty z wymiarem sprawiedliwości,
- g) historia edukacyjno-zawodowa,
- h) charakterystyka szczegółowa zachowań i postaw przemocowych.

4. Reguły uczestnictwa w programie

Dla każdego programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy w rodzinie powinny być opracowane reguły uczestnictwa w formie dokumentu podpisywanego przez uczestników. Reguły te powinny obejmować w szczególności:

- a) formalne wymogi dotyczące systematycznej obecności w zajęciach;
- b) obowiązek bezpiecznego i zgodnego z zasadami współżycia społecznego zachowania w trakcie uczestnictwa w zajęciach;

- c) zobowiązanie do powstrzymywania się od przemocowych zachowań i postaw w kontaktach z członkami rodziny i z innymi ludźmi;
- d) wymóg uznania osobistej odpowiedzialności za fakty stosowania przemocy w rodzinie.

Zasady te, w przypadku osób których uczestnictwo związane jest z decyzjami sądu ograniczającymi wolność osobistą, powinny przewidywać sankcje za uchylanie się od udziału w programie.

Fakt uczestnictwa w programie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, przez osobę której uczestnictwo wynikało z jej osobistej decyzji, powinien być objęty tajemnicą, z wyłączeniem możliwości informowania instytucji i organizacji, które skierowały do programu oraz członków rodziny.

Osoby stosujące przemoc, u których rozpoznawane jest uzależnienie od alkoholu, powinny w pierwszej kolejności być kierowane na terapię uzależnienia. W związku z tym reguły uczestnictwa powinny również obejmować zobowiązanie do powstrzymywania się od spożywania alkoholu i zażywania substancji psychoaktywnych.

W trakcie realizacji programu, w którym uczestniczą osoby aktualnie kontaktujące się z członkami własnej rodziny, pożądane jest okresowe uzyskiwanie informacji o rzeczywistej sytuacji w rodzinie w zakresie związanym z przeciwdziałaniem przemocy, czyli monitorowanie zachowań i sytuacji rodzinnych.

5. Podstawowe treści edukacyjne

Dobór treści edukacyjnych powinien uwzględniać założone cele programu, czas jego trwania i specyfikę uczestników oraz wykształcenie i przeszkolenie realizatorów. Do szczególnie istotnych tematów wokół których powinna koncentrować się większość oddziaływań edukacyjnych można zaliczyć:

- a) **społeczno-kulturowe źródła i okoliczności towarzyszące przemocy** domowej- powiązania między przemocą a stereotypami dotyczącymi płci i relacji między kobietami i mężczyznami oraz rodzicami i dziećmi, realne i wyobrażane różnice między mężczyznami i kobietami,
- b) **problemy władzy i kontroli w relacjach międzyludzkich** – potrzeby sprawców dotyczące władzy i kontroli, zaprzeczanie odpowiedzialności za przemoc i obwinianie ofiar, proces wiktyimizacji, rozróżnianie zachowań agresywnych i asertywnych, rozpoznawanie osobistych postaw związanych z przemocą, uczenie się odpowiedzialności za własne decyzje,
- c) **planowanie i rozwijanie samokontroli** – mechanizmy agresywnych zachowań, zaprzeczanie aktom przemocy i

zniekształcanie obrazu minionych wydarzeń, zniekształcenie myślenia i unikanie świadomego wyboru oraz decyzji, rozpoznawanie sygnałów ostrzegawczych, ćwiczenie „przerwy na ochłonięcie” jako doraźnej techniki powstrzymywania agresywnych reakcji, przygotowywanie indywidualnego planu zapobiegania agresywnym zachowaniom,

- d) **alkohol i patologia życia rodzinnego** – rozpoznawanie uzależnienia od alkoholu i narkotyków, specyfika związku między nadużywaniem substancji chemicznych a stosowaniem przemocy (uświadomienie, że alkohol nie jest przyczyną przemocy), zaburzenia życia rodzinnego spowodowane patologicznym zachowaniem rodziców, rozpoznawanie jak ślady bycia krzywdzonym przekształcają się we wrogość wobec innych,
- e) **komunikacja interpersonalna** – zdolność do rozpoznawania i konstruktywnego wyrażania uczuć, intymność i umiejętność empatycznego słuchania innych i reagowania z szacunkiem, umiejętności rozwiązywania konfliktów oparte na negocjacjach i kompromisach, rozpoznawanie różnych form wyrażania wrogości i braku szacunku oraz uczenie się konstruktywnych postaw wobec innych,
- f) **promocja pozytywnych standardów i wartości** – wzmacnianie poczucia odpowiedzialności za bezpieczeństwo w związkach i w rodzinie, szczerłość i solidność, akceptowanie osobistej odpowiedzialności za czyny, rozwijanie zdolności do szacunku i wsparcia oraz akceptacji dla uczuć, opinii, postępowania i przyjaciół partnerki/partnera, sprawiedliwość i równość w podziale praw i obowiązków w rodzinie, partnerstwo ekonomiczne i gotowość do materialnego wspierania dzieci niezależnie od formalnego statusu małżeństwa,
- g) **przemoc seksualna** – rozpoznawanie poniżających i nieakceptowanych przez partnerkę/partnera zachowań i sytuacji związanych z seksem jako ważnej formy przemocy,
- h) **dzieci , przemoc i wychowanie** – wpływ przemocy domowej na psychikę i zachowanie dzieci, uświadomienie, że agresywne metody wychowawcze krzywdzą dzieci i uczą je stosowania przemocy, modelowanie pozytywnych form i umiejętności rodzicielskich, formy dyscypliny bez przemocy jako alternatywa dla agresywnego karania,
- i) **tolerancja i szacunek wobec osób starszych i niepełnosprawnych** będących często ofiarami przemocy – sprawcy przemocy powinni uczyć się pozytywnych zachowań wobec ludzi starszych i niepełnosprawnych (członków ich rodzin) i radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi, o wiele częściej pojawiającymi

się w rodzinach gdzie są osoby starsze i niepełnosprawne, w sposób inny niż stosowanie wobec nich przemocy. Treści edukacyjne powinny przekazywać informacje o trudnościach w kontaktach interpersonalnych osób zdrowych w sile wieku z osobami starszymi lub niepełnosprawnymi.

Zawartość merytoryczna programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinna oprócz oddziaływań edukacyjnych obejmować praktyczne ćwiczenia dostarczające korekcyjnych doświadczeń osobistych zmieniających zachowania i postawy związane z przemocą oraz rozwijające umiejętności samokontroli i konstruktywnego współżycia. Zajęcia wchodzące w skład programu powinny być prowadzone w małych grupach (od 10 do 15 osób). Łączny czas programu powinien obejmować nie mniej niż 60-120 godzin zajęć, a przerwy między kolejnymi zajęciami nie powinny być dłuższe niż tydzień.